

ANOTACE

RICHÉ, Pierre – VERGER, Jacques: *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011. 270 s.

Dva vynikající francouzští znalci evropských dějin raného středověku a dějin středověkých univerzit se v roce 2006 představili touto společnou prací, která se o pět let později objevila v českém překladu manželů Ireny a Bořka Neškudlových na pultech našich knihkupectví. Tím se rozšířila dosavadní poměrně chudá produkce o dějinách středověkých škol a univerzit v češtině. Obecněji o středověké vzdělanosti pojednávají práce jiného francouzského medievalisty Jacquese Le Goffa: *Intelektuálové ve středověku* (1999), *Středověká imaginace* (1998), *Kultura středověké Evropy* (2005) nebo *Středověký člověk a jeho svět* (1999).

Představená kniha zahrnuje tisícileté období od sklonku pozdní antické vzdělanosti, přes řadu „renesancí“ karolinské a otonské éry a 12. století až po rozkvet evropské univerzitní scholastiky ve vrcholném středověku. Přitom pozornost autorů se nesoustřeďuje pouze na nejvyšší patro vzdělávacího systému, ale čtenáři je nabídnuto seznámení s širokou škálou středověkých škol – klášterních i laických, městských i venkovských, včetně svérázného světa židovských škol. Oba autoři provázejí své texty dobovými dokumenty, abychom se tak mohli přímo obeznámit s některými prameny těchto dějin, s prameny, které ostatně mnohdy vytvořili právě mistři a žáci středověku, jejichž tisíciletou tvář a historii se autoři pokusili oživit.

V první části publikace, nazvané „Čas škol (6.–12. století)“, jejímž autorem je Pierre Riché, sledujeme značně bohatý a různorodý svět raného středověku a zejména pak 12. století. Ten je „košatě“ představen šesti kapitolami, z nichž tři si všimají obsahové náplně tehdejšího školského systému („Výukové metody a výukový program“, „Studenti a jejich učitelé“, „Vzdělávání laiků“). Druhá část knihy, z pera Jacquese Vergera, se věnuje takřka výhradně „královnám“ středověkého vzdělávání – univerzitám, a to v rámci bloku „Čas univerzit (13.–15. století)“. Na straně 188 se zde rovněž dozvídáme, že „*zlomovým datem se v této době stalo založení univerzity v Praze roku 1347 [?]. Za svůj vznik vděčí iniciativě papeže Klimenta VI. a zejména Karla IV. z rodu Lucemburků, panovníka s francouzským vzděláním, císaře a krále českého, z jehož zlaté buly zde uvádíme úryvek (7. dubna 1348) [...]*“. Jak je to tedy s datací zrodu našeho nejstaršího univerzitního učiliště? Pražská univerzita byla založena nejméně třemi akty: 1) zmíněnou zakládací papežskou listinou (bulou) Klimenta VI., potvrzenou v Avignonu 26. ledna 1347; 2) nadační listinou Karla IV. ze dne 7. dubna 1348; 3) tzv. Eisenašským diplomem ze 14. ledna 1349. Dnes běžně připomínaný den založení Karlovy univerzity 7. dubna 1348 se začal používat zhruba od poloviny 19. století.

Autoři se nezaměřují jen na velké osobnosti učitelů a vzdělavců (Anselm z Canterbury, Petr Abélard, Hugo ze Svatého Viktora, Tomáš Akvinský aj.), ale přibližují i každodenní život studentů a jejich učitelů. Dozvídáme se, kde a jak probíhala školní výuka, jak si učitelé a žáci obstarávali prostředky k živobytí, jak trávili svůj volný čas. To vše a ještě i další detaily přináší uvedená práce zkušeného „tandemu“ medievalistů. Veškerou složitost středověkého vzdělávání můžeme najít skrytou ve slavném výroku Bernarda, mistra školy v Chartres, který ve dvacátých letech 12. století svým žákům s oblibou říkával: „*Jsme jako trpaslíci na ramenou obrů. Vidíme lépe a dál než oni, ne však proto, že bychom měli tak pronikavý zrak a že bychom byli větší, nýbrž proto, že jsme nesení a podpírání jejich monumentalitou*.“ Lidé v těchto civilizačních letech vnímali sílu kulturního dědictví starověku a usilovali o jeho obnovu a poznání, aby pak v 15. a v 16. století, kdy už nabyli dojmu, že se jim to konečně podařilo, vyhlásili konec „přechodného období“ a vytvořili tak mýtus o barbarském a temném středověku.

Seznámení se s tisíciletými dějinami vzdělávání v rámci evropského Západu nás přesvědčí o tom, jak všechna ta staletí (kdysi s opovržením označovaná jako temná a „gotická“) byla ve skutečnosti mimořádně přínosná. Přesvědčí nás, že středověk rozhodujícím způsobem přispěl ke zformování evropské kultury a civilizace. Středověké školy významnou měrou přispěly k přípravě kulturního sjednocení novodobé Evropy. Nezanedbatelnou skutečností se stala také trvale se rozšiřující sociální základna škol a celého vzdělávacího systému. Ta se nejdříve omezovala na úzkou elitu kleriků a mnichů, ale postupně zahrnovala i další skupiny (s výjimkou těch nejchudších a žen). Se společenským vzestupem vzdělavců šla přirozeně ruku v ruce politizace škol, neboť rozvoj vzdělávacích institucí a dohled nad nimi se staly důležitými výzvami pro města i panovníky.

Autoři svůj přehled uzavírají obdobím obvykle považovaným za konec středověku, tedy posledními lety 15. století. V této době již existovaly instituce a postupy, které signalizovaly podobu vzdělávacího systému novověku: nové organizační složky (jako koleje), další vědní obory, rozmach vědecké literatury, návrat přírodních věd, vzestup některých oborů odborného vzdělávání, nové vzdělávací metody, založené na návratu k pramenům, průnik národních jazyků do dominantního „hájentství“ latiny apod. Přitom docházelo k jistému „vyprázdnění“ univerzit, které se mnohdy stávaly stále více zkosnatělými, někdy dokonce ztrácely veškerou svou podstatu a působily dojmem „prázdné ulity“. Na druhou stranu přelom 15. a 16. století posílily dvě stěžejní události: vynález knihtisku a protestantská reformace, která právě ve vzdělávání znásobila účinky humanismu, a urychlila tak jeho osamostatnění ve vztahu ke katolické církvi a vedla ke sblížení s panovnickou mocí. Samotný odkaz představeného obrazu středověkého školství můžeme dodnes spatřovat po celé Evropě na pozadí národních kultur a současných vzdělávacích postupů.

František Čapka

Uničov. Historie moravského města. Uničov: Město Uničov, 2013. 692 s.

Po devadesáti letech od vydání syntetického díla *Geschichte der königl. Stadt Mährisch-Neustadt. Zu deren 700-Jahr-Feier* z pera německy píšícího olomouckého archiváře Johanna Kuxe, věnovaného dějinám tohoto severomoravského města, byla k 800. výročí založení města připravena nová rozsáhlá syntéza historie města Uničov, na níž se podílelo 18 autorů, převážně pracovníků Univerzity Palackého v Olomouci, pod vedením Karla Konečného (vedoucí redaktor), Jany Burešové a Jiřího Fialy. Tomuto vskutku grandióznímu regionálnímu dílu předcházely dvě drobnější práce: v roce 2000 vyšla útlá publikace s názvem *Tak krásný je Uničov* a o osm let později vznikla reprezentativní edice *Uničov v zrcadle středověkých listin*.

Je dobře, že se v posledních desetiletích stalo u nás skoro pravidlem, že při příležitosti vzpomínkového výročí dané lokality, zejména první písemné zprávy o ní, vycházejí její dějiny. Vztah k takovým dějinám vedle přirozeného zájmu obyvatel o minulost jejich rodiště, domova či bydliště přináší i pocit jisté hrdosti, že právě jejich městu či vesnici byla věnována samostatná publikace. Zájem veřejnosti je často korunován snahou představitelů obecních samospráv i místních institucí zanechat vydáním takové publikace o historii i přítomnosti obce písemnou památku. Tak tomu bylo i v případě Uničova, kde takovou osobou byl místní starosta Dalibor Horák, iniciátor připomenutého projektu edice *Uničov v zrcadle středověkých listin* a následně i samotné syntézy dějin města, v níž se představil i jako spoluautor dvou závěrečných kapitol.

Záměrem tvůrců nové syntézy historie města Uničova bylo prozkoumat všechny dosud známé a přístupné prameny a na základě jejich studia a kritického zhodnocení vytvořit plastic-

ký obraz života tohoto města ve všech historických obdobích a možných aspektech. Text publikace sestavili zkušení autoři a je výsledkem jejich dlouholetého zájmu o historii tohoto královského města, které se může pyšnit neodmyslitelným primátem. Město Uničov bylo založeno moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem někdy kolem roku 1213. Byť k tomuto založení „vymyslel“ v 19. století listinu moravský padělatel Antonín Boček, odhadujeme datum z údaje v listině Vladislavova bratra krále Přemysla Otakara I., vydané o deset let později (1223). Tato listina je dodnes k dispozici v originále a jde o nejstarší dochovanou městskou zakládací listinu. Uničov si drží i další primát: byl zároveň prvním městem na Moravě založeným podle nového, tzv. magdeburského práva.

Každý z autorů však s ohledem na stav pramenné základny, tedy dochovanost a vypovídací hodnotu materiálu (od archeologických nálezů a archivních dokumentů až k článkům v dobových novinách a časopisech) uplatnil poněkud jiný přístup. Autoři předložili vyčerpávající přehled o vývoji této lokality, což vzbuzuje zasloužený respekt a uznání právě pro náročnou historickou práci. Výklad je přehledně rozdělen do 14 kapitol.

Jednotlivé kapitoly i podkapitoly jsou zpracovány různými způsoby, pokud jde o jejich pojetí i rozsah. Některé etapy mohly být popsány detailněji, u jiných bychom naopak uvítali stručnější prezentaci. To dokládá pátá kapitola („V rozkvětu a na sklonku baroka, 1650–1780“), kde až „mikroskopicky“ představené a rozpitvané dějinné úseky činí text poněkud nezáživným, složitě čitelným a nekorespondujícím s metodologickým pojetím předchozích kapitol. Vznikl nejednotný celek, dosti rozvláčný, zabývající se nepodstatnými detaily a působící značně „kronikářsky“. V mnoha případech dovolil získaný pramenný materiál komparaci a revizi dosavadní sekundární literatury. Kapitola zachycující poslední dvacetiletí města („V demokratické společnosti, 1989–2012“) je koncipována spíše jako výčet událostí ve městě především z pohledu práce a činnosti městského zastupitelstva, a má tedy spíše podobu detailní kroniky uvedených let a svádí k označení „zpráva o činnosti“.

Ukázalo se, že značně rozsáhlý autorský kolektiv má své pozitivní, ale i negativní stránky. Kladně jistě působí skutečnost, že každá dílčí časová i obsahová část je zpracována s vysokou odborností, to však na druhé straně přináší i značná rizika. V takto sestaveném kolektivu se často složitěji sladují jednotné pohledy na obsah publikace a též její formu. Rozdílná pak bývá jak struktura, tak i způsob výkladu, neboť někteří autoři preferují systematické, jiní chronologické řazení témat. Drobné odchylky se objevují i v rovině jazykové a stylistické. Náročné pro redaktory je také sladění citačních zápisů. Uvedené rozpory musel řešit redakční kolektiv, který asi uplatnil spíše mírnější přístup k úpravám.

Bez nadsázky lze celkově označit představené monografické zpracování městské sídelní lokality Uničov za velmi kvalitní příspěvek do pokladnice podobných prací, které zkoumají lokální mikrostrukturu. Kniha je faktograficky nabitá a zachovává přísnou vědeckost. Přitom místní dění je zde v převážné většině citlivě a organicky začleněno do širších historických souvislostí, do celospolečenského dění. Ke kvalitní úrovni jistě přispěla esteticky citlivá a vyvážená grafická úprava. Velmi zdařile působí poměrně rozsáhlá anotace jak v češtině, tak v angličtině, němčině, italštině, polštině a ruštině. Zodpovědně lze říci, že závěrečné přání kolektivu redaktorů, aby se „*kniha stala důstojným příspěvkem k poznání historie města i oslavám osmišlého výročí jeho vzniku*“ se dozajista vyplnilo.

František Čapka

KRAFL, Pavel et al.: *Moravy nebylo a Líšeň už tu byla. Vlastivědné kapitoly*. Brno: Statutární město Brno – Městská část Brno-Líšeň, 2012. 208 s. + 40 s. obrazových příloh.

Recenzovaná práce vznikla v minulém roce pod editorským vedením Pavla Krafla. Autorsky se na ní podílelo osm badatelů z různých vědních oblastí. Kniha navazuje na kolektivní publikaci *Ves Leštno za městečko vysazovatí ráčíme* (2009, druhé vydání 2011) a i ona je zařazena do ediční řady *Historie a kultura Líšně*. Obsah knihy je přehledně rozdělen do čtyř tematických okruhů, pod nimiž nalezneme čtrnáct statí (kapitol), které vedle již zmíněného editora sepsal autorský kolektiv ve složení Jiří Mihola, Eva Večerková, Jarmila Pechová, Hana Krafllová, Tomáš Kocman, Oldřiška Prokopová, Jan Břečka a Svatava Kubešová.

První tematická skupina každého čtenáře potěší vyčerpávajícím přehledem vydaných publikací věnovaných Líšni. Druhý oddíl, nazvaný „Dny všední a sváteční“ je zároveň nejrozsáhlejším oddílem celé publikace. Krom statí věnované kostelíčku Panny Marie Pomocné (Jiří Mihola), která edičně zpřístupňuje barokní pramen z rukopisu Moravského zemského archivu, se v tomto bloku čtenář setká se zajímavými statěmi věnovanými lidovým obyčejům (Eva Večerková), stravovacím návykům (Jarmila Pechová), tradici Vánočního stromu republiky (Hana Krafllová), v níž autorka čtenáři přibližuje úsilí Rudolfa Těsnohlídka, či s vyčerpávající prezentací obchodního nadání „Líšňaček s krosnami“ a hospodářského života obyvatel Líšně (Jarmila Pechová). Tento bezesporu povedený oddíl uzavírá náhled na vývoj kolejové dopravy směřující do Líšně (Tomáš Kocman) a na počátky závodního časopisu *Líšeňský budovatel* (Hana Krafllová), se svědectvím o působení slavného básníka Jana Skácela. Nutno ještě poznamenat, že výše zmíněná etnograficky zaměřená kapitola Evy Večerkové v edici uvádí část textů Cyrilla Mašička, které dosud nebyly publikovány.

Neméně obsahově bohatý je i třetí tematický okruh, věnovaný obyvatelům Líšně. Na samém počátku této kapitoly nás Pavel Krafl seznámí s výsledky prosopografické sondy do brněnských městských knih, po níž následuje čtenářsky přitažlivě zvolené přiblížení osobnosti významného líšeňského rodáka a průkopníka speleologických výzkumů Sloupsko-šošůvských jeskyní (Oldřiška Prokopová). Osobní korespondence mapující bezmála čtrnáct let života Martina Kříže spolu s jeho soupisy výdajů dokresluje charakter tohoto významného vědce i z poněkud jiných úhlů. Velice zajímavými jsou nepochybně statě věnované protinacistickým bojovníkům pocházejícím z Líšně (Jan Břečka). Výsoce nastavenou kvalitu celé knihy nesnižuje ani závěrečný oddíl, a to ani přes tu skutečnost, že je tvořen jen jednou statí, věnovanou přírodopisu Líšně (Svatava Kubešová). Autorka v ní mimo jiné seznamuje čtenáře se závěry svého osmiletého výzkumu mechů v údolí Řičky a na Hádech.

Nadmíru šťastně byl zvolen doprovodný obrazový materiál, na jehož grafické přehlednosti má zásluhu Lubomír Červinka. Výborný dojem z knihy umocňuje i motiv krosny, objevující se na úvodních stranách jednotlivých tematických okruhů. Samozřejmě je kniha opatřena důležitými atributy vědecké publikace (poznámkový aparát, seznam pramenů a literatury na samém konci knihy či rejstřík osobních a místních jmen, anglické resumé). Autorský kolektiv je na samém konci publikace blíže představen. Srozumitelně prezentované závěry jednotlivých výzkumů dělají z knihy nebývale zdařilé dílo. Nezbyvá než doufat, že se recenzovaná práce dočká vbrzku pokračování a bude inspirací pro ostatní městské části Brna.

Zdeněk Vostrý

KŘEHLÍKOVÁ, Jana et al.: *Ruda 1353–2013*. Ruda: Obec Ruda, 2013. 291 s.

Vydáním první publikace mapující historický vývoj obce se Ruda rozhodla oslavit 660. výročí prvního pramenného dokladu své existence. Kniha je výsledkem práce kolektivu vedeného studentkou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Janou Křehlíkovou. I když je publikace prezentována jako almanach, jde spíše o práci na pomezí monografie a sborníku. Jak sama autorka uvádí, kniha je výpovědí čerpající z dochovaných pramenných pozůstatků, v největší míře pak kronik. Autorský kolektiv, který se na knize podílel, není explicitně uveden, zůstává tak v převážné většině anonymní.

V úvodu autorka pro čtenáře shrnuje základní informace o obci Ruda, o její lokalizaci. Zde též vysvětluje pojmenování obecních částí. Samotný výklad dějin obce začíná druhou kapitolou, nazvanou „Starodávné časy“. Jako nadbytečné se jeví pasáže seznamující s celonárodními historickými reáliemi v případě, že se k sledované oblasti nevztahují. Historie je popsána velice podrobně, a to nejen s pomocí psaných pramenů, ale také na základě vzpomínek místních obyvatel. Velký důraz kladla autorka na dovedení výkladu až do současné doby. Podařilo se jí tak zachytit proměny společnosti na venkově, které se dotýkají nejen sledované obce, nýbrž i jejího okolí. Možná by neškodilo upřesnění citací, zvláště pak v případech, kdy se mohou objevit pochybnosti, zda jde o citaci přímo pramene či z příslušné edice. Výše zmíněné vzpomínky místních pamětníků činí knihu pro čtenáře velice atraktivní; vyzdvihnout lze např. vyprávění na stranách 56 či 82.

Lze také ocenit velké množství použitého obrazového materiálu, nicméně avizované barevné ukázky obecního znaku a vlajky (s. 105–106) se v obrazové příloze nenalézají. Čtenáře by mohl překvapit popis zobrazení obecního razítka na straně 34, ze kterého vyplývá, že na razítku je zobrazen sv. Jiljí, ve skutečnosti však jde o sv. Jiří (rytíř na koni zápasící s drakem). Došlo také k záměně tinktury druhého a třetího pole čtvrceného španělského štítu při blasonu obecního znaku. V knize se také, i když zcela výjimečně, objevují nekorektní gramatické konstrukce, např. „*Vesnice je vzhledem k svojí velikosti žije aktivně*“ (s. 7).

Druhá polovina knihy však již netrpí žádným z výše zmíněných negativ částí první. Je složená z tematických kapitol, např. od Marie Dvořáčkové (kapitola věnovaná místní knihovně) a Milady Navrátilové (kapitola „Myslivci“). Místní obyvatelé jistě ocení i vhodně zakomponovaný přehled vývoje obyvatelstva obce a místní správy. Seznam obyvatelstva z dřívějších dob se však nejví jako kompletní.

Další tematické kapitoly jsou zaměřené na významné stavby (tento přehled začíná kostelem, který je zasvěcen patronu obce sv. Jiljí). Tyto pasáže jsou vhodně doprovázeny přehledem svátků církevního roku či přehledem kněží působících v obci. Obdobného postupu je použito i při popisu dalších staveb (základní škola, kulturní památky) a spolků či organizací v obci působících (sbor dobrovolných hasičů). Pasáže věnované Křeptovskému dvoru a zejména pak kapitola představující významné osobnosti jsou napsány velice čtivě. Sborník toliko nevyzdvihuje významné osobnosti, ale také obyvatelé, kteří se nějakým způsobem lišili od ostatních. V závěrečné kapitole se čtenář seznámí s popisem celého roku života „na Rudě“, mimo jiné se zde dočte, jaké kulturní akce obec či jednotlivé spolky organizují.

Celou knihu doprovází velké množství statistických údajů, které důležité historické mezníky zajímavým způsobem dokreslují. Samozřejmě nechybí obsáhle zpracovaný seznam pramenů a literatury, za nímž je umístěna obrazová příloha. Dvouroční badatelské úsilí Jany Křehlíkové je velice záslužným počinem, neboť kniha jako první mapuje minulost výše zmíněné obce. Čtenáři se díky této práci dostávají do rukou velice hodnotný zdroj informací. Se zájmem si jej přečtou nejen rodáci z Rudy, nýbrž i široká laická veřejnost a její přínos pak jistě ocení i odborná veřejnost.

Zdeněk Vostrý

PROKŠ, Petr: *Habsburkové & Velká válka (1914–1918). První světová válka a rozpad Rakousko-Uherska 1914–1918*. Praha: Naše vojsko, 2011. 285 s.

Bohatá knihovnička literatury k problematice první světové války dostala další přírůstek z pera vědeckého pracovníka oddělení dějin 20. století Historického ústavu AV ČR Petra Prokše, který po sérii studií a článků a zejména samostatné monografii *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)* představil v pěti kapitolách závěrečnou fázi fungování této významné evropské velmoci. V úvodním slově sám autor jen velmi stručně charakterizuje své badatelské počínání coby snahu „přiblížit vnitřní vývoj a mezinárodní postavení Rakousko-Uherska v souvislosti s průběhem první světové války a osvětlit tak příčiny jeho rozpadu i vzniku nástupnických států, mezi nimiž bylo také Československo“. Jak to zní zdánlivě jednoduše. Již první stránky této práce nás však přesvědčí o opaku. Autor se pustil do rozplétání složitých vazeb jak uvnitř monarchie, daných její mnohonárodnostní podobou, tak v zahraničněpolitických strukturách souvisejících s mocenskou vahou říše.

Zhruba čtyři válečná léta jsou představena ve dvou základních rovinách tak, jak kulminovala ve čtyřech volně zvolených časových úsecích. Společným kritickým kritériem jsou pro ně dva pohledy: sledování vnitřního vývoje rakousko-uherské monarchie a posouzení jejího mezinárodního postavení. Úvodní kapitola přibližuje válečné velmocenské cíle a plány habsburské říše, které byly úzce provázány s výbušným Balkánem, kde však narážely na silící nároky carského Ruska. Kvůli tomu (i přes společně sdílené monarchisticko-konzervativní zásady) sílilo mezi Vídní a Petrohradem nepřátelství. Monarchie „na Dunaji“ se dostávala do mezinárodní izolace, a proto se ještě více upínala k Berlínu jako k jediné své vnější opoře. Zajímavě zde působí představený seznam 19 válečných cílů Rakousko-Uherska z konce listopadu 1916, který byl předán do Berlína. V sedmém bodě je uveden požadavek na poválečné mezinárodní uznání obnoveného Království polského ze strany Německa a Rakousko-Uherska; naopak marně zde hledáme jakoukoli zmínku návrhu na řešení tzv. české otázky. Polská budoucnost je představena v podobě možného trojho řešení: připojení k Rakousko-Uhersku, případně připojení okupovaných polských území k Německu, nebo rozdělení mezi Rakousko-Uhersko a Německo.

Pro následující čtyři hlavní kapitoly je společný jasně stanovený metodický postup, který v detailní podobě provází čtenáře jednotlivými týdny a měsíci válečných akcí propojených s vnitropolitickou situací v říši, jejíž osud se logicky dostával do stále větší závislosti na průběhu války. Po smrti staříckého mocnáře Františka Josefa I. v listopadu 1916 se jeho nástupce Karel I. sice snažil „zachránit, co se dá“, avšak nemohl ovlivnit příští osud podunajského soustátí, a to i přes řadu kroků a změn, které směřovaly k zachování říše. Ty už však nemohly změnit běh následujících událostí, které byly dokladem toho, že říše Habsburků kráčela vstříc nejsložitějšímu období svých dějin. V důsledku vystupňování státoprávních, politických, národnostních, sociálních a hospodářských rozporů a porážky ve válce se habsburská říše na přelomu října a listopadu 1918 rozpadla na jednotlivé „nástupnické státy“: Československo (28. a 30. října 1918), Jugoslávii (29. října 1918), Polsko (29. října 1918), Rakousko (12. listopadu 1918) a Maďarsko (16. listopadu 1918).

V Prokšově práci najdeme celou řadu nových inspirativních skutečností a příkladů fungování vojensko-politických konstrukcí, které dokumentují myšlení a přístupy doznívajícího „starého světa“ a současně signalizují a následně nastolují podstatné změny v uspořádání střední Evropy.

František Čapka

ШУЛЬГИН, Василий Витальевич: Тени, которые проходят. Сост. Р. Г. Красюков. Санкт Петербург: Нестор-История, 2012. 610 с.

Zásluhou Rostislava G. Krasjukova byly k vydání připraveny obsáhlé paměti člena všech čtyř předrevolučních Státních dum, ruského nacionalisty Vasilije Vitaljeviče Šulgina (narozen 1878), volyňského statkáře a redaktora deníku *Kijevljanin*, který se v době antisemitského Bejlisova procesu v Kyjevě postavil, podobně jako spisovatel Vladimir Galaktionovič Korolenko, na jeho stranu.

Do první části memoárů byly zařazeny vzpomínky na příbuzné (rodiče, manželku Jekatěrinu Grigorjevnu, sestry Pavlu Vitaljevnu a Allu Vitaljevnu), přátele, politiky i členy carské rodiny, velkoknížata Konstantina Konstantinoviče, Kirilla Vladimiroviče, Nikolaje Michajloviče či Nikolaje Nikolajeviče.

Druhá část zahrnuje období let 1917–1919, především jeho činnost za Prozatímní vlády, účast na Státní poradě v Moskvě, obsazení Kyjeva bolševiky, německou okupaci Ukrajiny, vládu hetmana Skoropadského a působení u generálů Alexejeva a Děnikina.

Třetí část obsahuje vzpomínky na pobyt v emigraci v Konstantinopoli, Bulharsku, Československu, Německu, Francii, Jugoslávii, dočasně v sovětském Rusku a na návrat do Jugoslávie.

Po jejím osvobození byl v roce 1944 eskortován do Sovětského svazu, obviněn z kontrarevoluční činnosti a uvězněn, přičemž amnestie se dočkal až za vlády Nikity Sergejeviče Chruščova v roce 1956. Jako důchodce žil poté ve Vladimiru a dokonce ve dvou sovětských propagandistických filmech hrál sám sebe.

Kniha obsahuje také devět příloh z doby působení ve třetí a čtvrté Státní dumě, jeho články ve vlivných novinách *Kijevljanin* z roku 1913, otevřený dopis Petljurovi a vzpomínky tří blízkých osob na jeho úmrtí.

Ve svých vzpomínkách na Čechy se zmiňuje především o svých stycích s Karlem Kramářem a také se svým volyňským přítelem dr. Václavem Vondrákem, který v Kyjevě vlastnil na Velké Vladimírské ulici hotel Praha, se střešní restaurací s výhledem na město. Oba byli členy volyňského gubernského zemstva a za Velké války Šulgin pomáhal Vondrákovi při zakládání České družiny.

Ve svých memoárech tvrdí, že se Češi na Sibíři zmocnili ruského zlatého pokladu a z těchto prostředků pak prof. Masaryk financoval v Praze ruskou a ukrajinskou univerzitu. Kromě toho prý vyplácel velké sumy Čechům, kteří ztratili své postavení v Rusku. Mýtus o ruském zlatě vyvrátil na pražské konferenci Ruská pomocná akce v Československu v roce 2012 Oleg Vitaljevič Budnickij z Moskvy, který uvedl, že teoreticky se mohla do Československa dostat jen mizivá část pokladu, jehož hodnota byla nesouměřitelná s finančními prostředky pomocné akce.

Šulgin se příznivě vyjadřuje o českých kolonistech na Volyni, kteří představovali pro tuto gubernii velký hospodářský přínos. Podle jeho slov Čech se šesti hektary půdy žil jako pán. Také ukrajínští mužici, kteří převzali české způsoby hospodaření, zbohatli. Autor uvádí, že Volyň byla příkladem toho, co by přinesla Stolypinova reforma. Připomíná, že ve volbách do druhé Státní dumy byl zvolen také volyňský Čech Jan Drbohlav.

Jaroslav Vaculík

ПУКИШ, Владимир: Чехи Северного Кавказа. Годы и судьбы: 1868–2010. Ростов на Дону: Медиа-Полис, 2010. 367 с.

Monografie je prvním komplexním souhrnem dosavadních znalostí o historii českého osídlení na území Černomořské gubernie a Kubáňské oblasti od příjezdu prvních českých osadníků v roce 1868 do současnosti. Kniha popisuje sféry a specifika hospodářské činnosti dvou částí zdejší české diaspory, a to městské, která zanikla ve víru občanské války 1917–1920, a venkovské, jež se dochovala do dnešních dnů, náboženskou příslušnost, svátky a tradice, jména, příjmení a toponyma Čechů severního Kavkazu a poukazuje na přínos jednotlivých významných představitelů této menšiny k ekonomickému a kulturnímu rozvoji regionu. Poprvé vnáší do vědeckého oběhu informace o zdejších Slovácích.

Anotovaná publikace je tvořena sedmi částmi. První je věnována životu Čechů na severním Kavkazu od jejich příchodu na konci 60. let 19. století do konce občanské války v roce 1920. Druhá část studuje jejich historii v době bolševické vlády. Ve třetí se autor zaměřuje na náboženskou příslušnost tamních Čechů, kteří se většinou hlásí k římskokatolické církvi. Tradiční obřadnosti krajanů se věnuje čtvrtá část, pátá zkoumá českou onomastiku a šestá seznamuje s významnými krajany. Kniha je uzavřena kapitolou o zdejších Slovácích. Na území Černomořské gubernie (hlavní město Novorossijsk a Kubáňské oblasti (hlavní město Jekatěrinodar, dnes Krasnodar) se začali Češi stěhovat z ekonomických důvodů po připojení zdejších území k Rusku v roce 1864, kdy dosavadní obyvatelstvo uprchlo do Turecka. Založili české i smíšené česko-ruské osady a usazovali se i ve městech. První ruské sčítání lidu (1897) zaznamenalo v Černomořské gubernii 1290 Čechů a v Kubáňské oblasti 1213 krajanů. Vedle zemědělců, řemeslníků a obchodníků sem přicházeli i hudebníci a učitelé tělesné výchovy a cizích jazyků (latiny a němčiny).

Po bolševické revoluci se většina Čechů žijících ve městech vrátila do staré vlasti. Zůstali především rolníci na venkově, kteří dostali materiální pomoc z ČSR. V polovině 20. let sem přišli čeští komunisté sdružení v Kladenské komuně. Ta se ale brzo rozpadla a její členové se vrátili do ČSR. V době násilné kolektivizace byli poměrně bohatí Češi označováni za kulaky a vysídlováni na Sibiř. Za německé okupace Kavkazu 1942–1943 byli zdejší Češi nasazováni na nucené práce v Německu. Muži sloužili v Rudé armádě a 1. československém armádním sboru v SSSR. Po válce se česká identita pozvolna vytrácela. V nynějším Krasnodarském kraji bylo v roce 1959 napočítáno 2001 Čechů, v roce 1979 celkem 1500, v roce 1989 to bylo 1247 a v roce 2002 pouze 732. V nových politických poměrech bylo umožněno založit Český kulturně-osvětový klub Mateřídouška v české obci Kirillovka.

Kniha měla být původně dvoujazyčná, ale vzhledem k množství shromážděného materiálu vyšla pouze v ruštině, a to s podporou českého ministerstva zahraničních věcí v nákladu 500 exemplářů. Během úspěšné prezentace v pražské Slovanské knihovně projeví přítomní přání, aby vyšla také v češtině.

Jaroslav Vaculík

SMYKAŁA, Piotr: Piotrówka – Petersgrätz – Petrův Hradec. Opole: Wydawnictwo MS, 2012. 271 s.

Při příležitosti 180. výročí založení vesnice potomků českých protestantských vystěhovalců z poloviny 18. století vyšla v pěkné grafické úpravě jubilejní publikace věnovaná Polákům, Čechům, Němcům a Slezanům, kteří se podíleli na jejím budování.

Cesta českých evangelíků do Slezska začala v roce 1742 poté, kdy většinu země ztratila Marie Terezie. Odcházeli po slibu pruského krále, že dostanou půdu a náboženskou svobodu, do Münsterberku (dnes Ziębice), aby se poté usídlili v okolí Střelína, kde založili Husinec, Dolní, Střední a Horní Poděbrady, Penč a Meltu. Nedostatek půdy vedl k jejich další migraci do okolí Kępna, kde zřídili Velký a Malý Tábor. Někteří směřovali na východ do Opolského Slezska, kde v roce 1752 vznikl Bedřichův Hradec. Na počátku 19. století v pruském záboru Polska vznikl Zelov, který po napoleonských válkách připadl ruské Kongresovce. Odtud čeští protestanti směřovali na východ přes Volyně do tehdejší Chersonské gubernie.

Petrův Hradec vznikl až v roce 1892, když se pastorovi Petru Šikorovi z Bedřichova Hradce podařilo získat půdu pro rozrůstající se obyvatelstvo jeho farnosti. V letech 1832–1945 byli čeští protestanti věrnými poddanými pruského krále, za Německo bojovali za první i druhé světové války. Autor uvádí jmenovitý seznam 60 rodin (258 dospělých a 58 dětí), které se v Petrově Hradci usídlily. K dispozici je rovněž seznam padlých občanů obce za první světové války. Čeští kolonisté se po Velké válce ocitli uprostřed bratrovražedného boje hornoslezských obyvatel v souvislosti s plebiscitem, který měl rozhodnout o státní příslušnosti tohoto území. V Petrově Hradci hlasovalo 639 občanů pro Německo a 169 pro Polsko, přičemž v mnoha případech byly rozpolceny i jednotlivé rodiny. Většina Čechů byla loajální vůči německému státu, který jim umožnil zakládat protestantské osady. V době III. slezského povstání museli Čechy před Poláky chránit francouzští vojáci dislokovaní v Gross Strehlitz (Strzelce Wielke). V publikaci najdeme i seznam rodin dle sčítání lidu v roce 1927. Sto let po založení obce zde žilo 1535 občanů, z toho 1225 evangelíků a 310 katolíků. Na rozdíl od mladé generace starší osoby vůbec neznaly německy. Mladí již neudržovali, na rozdíl od starých, české tradice. Většinu občanů živilo zemědělství, ale museli hledat také doplňkové zaměstnání v okolním průmyslu.

Po nastolení nacistického režimu musely osoby s českými jmény a příjmeními přistoupit k jejich poněmčení. Tak ředitel školy Karel Karlíček se přejmenoval na Karl Karlstadt a starosta Emil Novák na Emil Neuhorst. Autor publikuje seznam občanů dle sčítání lidu v roce 1942, a to včetně jejich profesí. Po výbuchu druhé světové války byli do armády povoláni všichni muži, mnoho z nich se již nevrátilo. Je uveden seznam 130 osob, které padly nebo zemřely v zajateckých táborech.

Dne 17. ledna 1945 obecní úřad v Petrově Hradci povolil ženám s dětmi odchod na západ. Již 20. ledna vstoupily do téměř liduprázdné obce jednotky Rudé armády. Brutálně zavraždily Friedricha Musila, u kterého našly vlajku s hákovým křížem a pekaře Hermanna Zielonka. Autor publikuje seznam internovaných osob, které byly sovětskými vojáky deportovány na východ.

Nová kapitola v dějinách obce začala 26. března 1945. Do Petrova Hradce přibyli první polští úředníci. Následovali je noví polští obyvatelé z východního pohraničí, které připadlo SSSR. Do konce dubna 1945 se ve vsi usídlily 53 polské rodiny. Byly odstraněny německé nápisy na obchodech, náhrobcích i křížích, páleny německé knihy. Kdo chtěl z dosavadních obyvatel zůstat, musel přijmout polské občanství, německá jména museli změnit na polská. Byl připraven seznam Němců a národnostně nespolehlivých určených k odsunu. Dne 18. června 1945 bylo vysídleno prvních 15 rodin a jejich majetek předán Polákům. V dalších dnech byly vysídleny 72 rodiny. Učitel Georg Honsche zemřel v důsledku bití příslušníků milice. Autor uvádí seznam osob, které byly z obce odsunuty. Zasluhou československého konzula mohli Češi reemigrovat do ČSR a byli usídleni v okolí Karlových Varů. V době politického uvolnění v 60. letech pak emigrovali do Německa nebo USA.

V roce 1951 byl obci stanoven nový název Piotrówka, v roce 2008 s přihlédnutím k německé menšině byl stanoven oficiální název obce Piotrówka – Petersgrätz. Jestliže před válkou zde žilo 1525 osob v 395 domech, pak v současnosti má obec 1023 občany.

Zvláštní kapitoly jsou věnovány školství, knihovně, hasičům, sportu, divadelnímu spolku, církevním poměrům, emigraci do Texasu v 19. století a vzpomínkám pamětníků.

Jaroslav Vaculík

ТАТАРОВ, Борис Олексійович: *Новітні зусилля. Чесько-словацькі військові формування у російському війську (серпень 1914 – квітень 1918 рр.)*. Київ: Наш час, 2010. 102 с.

Aktuálně v předvečer 100. výročí založení České družiny v Rusku byla na Ukrajině publikována monografie Boryse Tatarova věnovaná historii vzniku, rozvoji a účasti v bojích první světové války československých dobrovolnických jednotek bojujících v rámci ruské armády. Autor se opřel o archivní materiály uložené v českých, ruských i ukrajinských centrálních archivech, publikované vzpomínky pamětníků a dosavadní odbornou literaturu. Knihu, která je vybavena velkým počtem ilustrací vydalo kyjevské nakladatelství Naš čas v rámci série Ukrajinská vojenská historie, a to v nákladu dva tisíce exemplářů.

Autor (nar. 1967) je absolventem Kyjevské státní univerzity Tarase Ševčenka, kde se už jeho diplomová práce zabývala československými vojenskými jednotkami v Rusku za první světové války. V tomto studiu pokračoval i během doktorského studia na Univerzitě Karlově v Praze, a to už jako pracovník Národní akademie věd Ukrajiny.

Anotovaná publikace je rozdělena na základě chronologického principu do pěti kapitol. V první kapitole Tatarov přibližuje ukrajinskému čtenáři politické poměry před první světovou válkou. Opakuje tradované nesprávné tvrzení o 100 tisících Čechů v Rusku, což odporuje prvnímu ruskému sčítání lidu z roku 1897, které zjistilo v ruském císařství 50 tisíc Čechů, z toho 27 tisíc na Volyni. Je nepravděpodobné, že by počet Čechů se za 17 let do roku 1914 zdvojnásobil. Většinu Čechů v Rusku také netvořili rakouští občané, kterých bylo jen několik tisíc ve velkých městech, zejména v Sankt Petěrburgu, Moskvě, Kyjevě a Varšavě. Početná byla česká inteligence, zvláště učitelé němčiny, latiny, řečtiny a tělesné výchovy, inženýři a technici, kteří pracovali v českých podnicích (jen v Kyjevě jich bylo sedm). Ruští Češi byli zapojeni do činnosti českých spolků, jako byl Spolek J. A. Komenského v Kyjevě, Rusko-český spolek Jana Husa v Moskvě, Český dobrovolnický spolek v Sankt Petěrburgu či Česká beseda ve Varšavě. Autor připomíná také české noviny vycházející v Rusku, což byl nejprve *Ruský Čech* vydávaný Václavem Vondrákem v Kyjevě a poté tamtéž vycházející péčí Věnceslava Švihovského *Čechoslovan*. Vypuknutí války ohrožovalo Čechy s rakouským občanstvím, kteří byli považováni za příslušníky nepřátelského státu a vystaveni různým omezením vztahujícím se k jejich majetku i osobní svobodě. Češi s ruským občanstvím byli mobilizováni do ruské armády, rakouští občané se odmítli vrátit do Rakousko-Uherska a hlásili se jako dobrovolníci do vznikající České družiny. Přímo do ruské armády narukovalo v roce 1914 celkem 600 českých důstojníků a 15 tisíc vojáků nižších hodností.

Formování České družiny (ČD) se věnuje autor ve druhé kapitole. Připomíná, že už 7. srpna 1914 vydal ruský ministr vojenství rozkaz o vytvoření českých vojenských formací z řad dobrovolníků. Družina byla sestavována v Kyjevě, dobrovolníci se hlásili ve Vondrákově hotelu Praha na Vladimírské ulici. Ze všech částí ruské říše sem přijížděli dobrovolníci, už 10. září 1914 v ČD bylo zaregistrováno 21 důstojníků (z toho šest Čechů) a 921 řadových vojáků, kteří museli nejprve projít ruským vojenským výcvikem a přizpůsobit se normám platným v ruské armádě, např. zákazu návštěv restaurací, divadel a parků, chození po chodnících apod. ČD byl stanoven úkol provádět na dobytém rakousko-uherském území, jmenovitě v českých zemích a na

Slovensku, politickou agitaci proti habsburské monarchii, a to včetně přípravy povstání. V den sv. Václava na Sofijevském náměstí v Kyjevě složili dobrovolníci přísahu, aby poté byli odesláni na frontu. Zde byli přiděleni k ruským jednotkám jako rozvědčící. V listopadu – prosinci 1914 ČD utrpěla ztráty a bylo zapotřebí ji doplnit o nové příslušníky jednak z řad ruských Čechů, jednak z českých zajatců z rakousko-uherské armády. Během prvního náboru se přihlásilo z řad 412 zajatců 259 tzv. novodružníků. Získání nových dobrovolníků bylo v kompetenci Svazu československých spolků na Rusi. V roce 1915 car dovolil, aby ruští vojáci české národnosti byli převedeni do ČD. Češi a Slováci se na frontě vyznamenali, během prvních 16 měsíců 773 osoby obdržely kříže a medaile sv. Jiří.

Přeměnu ČD v jednotky vyššího stupně zachycuje třetí kapitola. V prosinci 1915 byl zformován 1. československý střelecký pluk, v dubnu 1916 vznikla Československá střelecká brigáda tvořená dvěma pluky – sv. Václava a sv. Cyrila a Metoděje. V roce 1916 se Češi aktivně zúčastnili Brusilovovy ofenzívy, během které měli 17 padlých a 106 nezvěstných. Po Únorové revoluci 1917, kdy Prozatímní vláda prováděla v armádě „demokratické“ změny, disciplína ruských vojáků pod vlivem bolševické agitace značně poklesla a tak československé pluky byly jedněmi z nejbojeschopnějších. To se ukázalo v rámci Kerenského ofenzívy v bitvě u Zborova. Tehdy se zformoval také 3. pluk Jana Žižky z Trocnova. Brigáda tehdy měla 3580 důstojníků a pěšáků. V boji ztratila 190 padlých a nezvěstných, 800 vojáků bylo raněno. Jak autor uvádí: „*demokratická armáda ‚svobodných‘ občanů a ‚svobodného‘ Ruska se ukázala být neschopnou vést válku*“. Následoval tzv. tarnopolský ústup. V srpnu 1915 se gen. Jaroslav Červinka a předseda Československé národní rady Tomáš Garrigue Masaryk obrátili na ministerstvo vojenství s žádostí o zřízení Československého vojenského sboru, který měl být zformován v Kyjevě, záložní brigáda pak v Žitomiru na Volyni.

Další kapitola sleduje situaci československých legií v Rusku po bolševickém převratu v říjnu / listopadu 1917. Zatímco v Kyjevě spolu bojovali stoupenci bolševiků a Prozatímní vlády, moci se chopila ukrajinská Centrální rada, která tzv. III. univerzálem vyhlásila Ukrajinskou lidovou republiku jako součást budoucího federativního Ruska. Po uzavření separátního míru mezi Ukrajinou a Centrálními mocnostmi v Brestu Litevském musely legie opustit území Ukrajiny, které okupovali Němci a přesunout se na území osídlené bolševiky.

Poslední kapitola popisuje návrat legionářů z Ukrajiny přes Rusko Transsibiřskou magistrálou do Vladivostoku. Ocitli se ve víru občanské války, přičemž do začátku roku 1920 kontrolovali několik tisíc kilometrů železnice, kterou bránili před „rudými“ i „bílémi“. Autor chybně uvádí, že pod Pittsburskou dohodou jsou nejen podpisy T. G. Masaryka, ale i Edvarda Beneše a M. R. Štefánika. Přebrot 28. října 1918 v Praze neorganizovala Národní rada česká, ale Národní výbor.

Monografie svým detailním výkladem některých aspektů vývoje legií, jako byly např. jejich výzbroj a výstroj, je přínosná nejen pro ukrajinského, ale i českého čtenáře.

Jaroslav Vaculík

PAŁYS, Piotr: *Pomiedzy Polską a Niemcami. Konflikt górnośląski w raportach konsulatu czechosłowackiego w Opolu 1920–1922*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW, 2011. 240 s.

V souvislosti s plebiscitem o osudu Horního Slezska po první světové válce byl vedle německého a polského generálního konzulátu zřízen v hlavním městě Opolí také československý generální konzulát při Mezinárodní plebiscitní komisi, která dočasně převzala výkonnou moc

v zemi. Opolský historik Piotr Pałys prostudoval materiály z činnosti generálního konzulátu, které jsou uloženy v archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky i dosavadní odbornou literaturu a předložil vědecké veřejnosti monografii, která sleduje reakce konzulátu na přípravu, průběh a výsledky plebiscitu, který vedl k rozdělení Horního Slezska mezi oba soupeřící státy.

Předložená práce se člení na dvě části: v první autor v pěti kapitolách přibližuje stanovisko ČSR k Hornímu Slezsku, organizaci a činnost generálního konzulátu v Opolí, úvahy o vzniku separátního hornoslezského státu, národnostní poměry země a také postavení tamních Čechů. Ve druhé části pak publikuje 47 politických zpráv, které konzulát odeslal československému ministerstvu zahraničních věcí v Praze. Součástí monografie je soupis pramenů, vzpomínek pamětníků a použité odborné literatury a také fotografie generálního konzula Jiljího Pařízka, jeho choti a budovy konzulátu.

V první kapitole autor sleduje československé územní požadavky v Horním Slezsku, které vedly k získání Hlučínska, ale byly neúspěšné např. v případě Kačerska (Ketř). Poláci sice nabízeli německé území osídlené tzv. Moravci, ale zato požadovali ústupky na Těšínsku. Polský premiér žádal jednoznačnou podporu ČSR nárokům Polska na Horní Slezsko. Na rozdíl od polsko-ruské války v roce 1920 německo-polská rivalita v Horním Slezsku nezbuzovala v československé politice větší pozornost.

Druhá kapitola je věnována organizaci, statutu a činnosti generálního konzulátu ČSR v Opolí v letech 1920-1922. Do jeho čela byl postaven Jiljí Pařízek, který plynně slovem i písmem ovládal jedenáct jazyků a mohl tedy s každým členem plebiscitní komise hovořit v jeho jazyku. Jeho žena byla ruskou Češkou. ČSR zastávala v polsko-německém sporu neutralitu a konzulát měl plnit pouze pozorovací roli. Konzul usiloval také o prezentování pozitivního obrazu mladého československého státu rozšiřováním publikací o ČSR a organizováním zájezdů pro cizí diplomaty do Prahy a Tater.

Ve třetí kapitole se Piotr Pałys zabývá myšlenkami na vznik separátního hornoslezského státu, který by zachoval vliv katolické církve a německé strany Centrum. Uvažovalo se i o vytvoření polsko-německého kondominia, které mělo zachovat Němcům jejich ekonomickou a politickou převahu, zejména s ohledem na průmyslovou oblast Katovic. Úvahy směřovaly také k převzetí mandátu nad Horním Slezskem Společností národů.

Těžištěm práce je kapitola o boji o Horní Slezsko z pohledu československého zastupitelského úřadu v Opolí. Mezispojenecká komise byla tvořena zástupci Francie (122 osoby), Velké Británie (88) a Itálie (70). Vojenské oddíly Dohody představovali francouzští vojáci. Zatímco Francouzi více sympatizovali s Poláky, Angličané a Italové s Němci, kteří ovládali všechny nižší složky státního aparátu.

Z našeho pohledu je přínosná zejména kapitola o hornoslezských Čechích. V zemi se nacházelo šest osad českých protestantských exulantů, kteří byli vděční pruskému státu za přijetí v 18. století. Kromě toho se zde nacházeli katoličtí Moravci na Hlubčicku a Ratibořsku, kteří dávali přednost německé katolické straně Centrum před spoluprací s Poláky. Naprostá většina zdejších Čechů tak hlasovala pro připojení k Německu.

V závěru své práce autor uvádí, že generální konzul ČSR v Opolí v průběhu své mise loajálně realizoval linii československého ministerstva zahraničních věcí, která spočívala v neutrálním přístupu k oběma soupeřícím stranám.

Jaroslav Vaculík

МУРАТОВ, Александр – МУРАТОВА, Дина: Судьбы чехов в России, XX век. Путь от Киева до Владивостока. Прага: Русская традиция, 2012. 343 с.

S finanční podporou Ministerstva kultury České republiky vydali v rámci programu podpory činnosti národnostních menšin kyjevští rodáci manželé Muratovovi publikaci obsahující jedenáct kapitol ze života ruských Čechů na počátku 20. století.

První kapitola je věnována jednomu z organizátorů prvního československého odboje, „nekorunovanému králi ruských Čechů“, kyjevskému podnikateli Jindřichu Jindříškovi. České průmyslové podniky v Kyjevě na přelomu 19. a 20. století přibližuje druhá kapitola. Byly to především strojírenský závod Jakova Grethera a Josefa Křivánka (nyní nese název Bolševik), slévárna Antonína Ungermanna a Tomáše Nejedlého (později Rudý bagr), továrna secích strojů Václava Vielwertha a Františka Dědiny (fúzovala s Rudým bagrem), strojírenský závod Františka Paula (později nazvaný Komunisty), továrna na gramofonové desky Extrafon Jindřicha Jindříška, vagonka Česká vozovka, mechanický a kotlářský závod G. V. Suka a továrna na tělocvičné nářadí Viktora Kašpara. Třetí část seznamuje s činností nejstarších kyjevských českých národních pracovníků Otakara a Marie Červených. Praporčíka České družiny Václava Kašpara představuje čtvrtá kapitola knihy. Na příkladě osob zobrazených na jedné fotografii autoři ukazují, jak válka mění život lidí. Snímek byl zhotoven před nástupem na fronty první světové války. Jsou na ní pozdější generál Jan Syrový, praporčík Václav Kašpar, generál Matěj Němec a major Jan Gajer. O činnosti Jaroslava Haška na jihozápadní frontě a v Kyjevě v letech 1915–1918 se dozvídáme z další kapitoly této zajímavé knihy. Na jejích stránkách se objevuje také herec Zdeněk Štěpánek, který v letech 1916–1918 působil v českém ochotnickém divadle v Kyjevě. Nepochybně zajímavá je i kapitola „Kyjev očima českých zajatců z rakousko-uherské armády“. O tom, jak se volýňští Češi, agronom a chirurg, stali diplomaty Československé republiky, se autor rozepisuje v kapitole o bratřech Josefu a Václavu Girsových. Pověsti spjaté s údajnou českou krádeží ruského zlatého pokladu vyvrací předposlední kapitola knihy. Poslední část je věnována oděskému učiteli tělesné výchovy Mikuláši Čílovi, který se stal generálem československé armády.

Knihy je vhodně doplněna jmenným rejstříkem a bohatě ilustrována fotografiemi. Žádoucí by byla také její česká edice.

Jaroslav Vaculík

КОВАЛЁВ, Михаил Владимирович: Русские историки-эмигранты в Праге (1920–1940 гг.). Саратов: Саратовский государственный технический университет, 2012. 408 с.

S finanční podporou Německého historického ústavu v Moskvě předložil v rámci projektu Intelektuální migrace v Evropě ve dvacátých a třicátých letech mladý ruský historik (narozen 1985) Michail Vladimirovič Kovaljov, proděkan Saratovské státní technické univerzity Jurije A. Gagarina a hostující profesor Vysoké školy ekonomické v Praze, fundamentální práci o působení ruských historiků-emigrantů v Praze ve dvacátých a třicátých letech 20. století.

Monografie představuje první pokus o historicko-antropologické studium jednoho z vědeckých center ruské emigrace. Autor sleduje každodenní život ruských vědců nacházejících se v cizím prostředí, které jim ne vždy bylo nakloněno, jejich vzájemné konflikty, rusko-české vzájemné kontakty i vědecké působení. Kniha se opírá o materiál nacházející se v ruských, českých a estonských archivech, o publikované prameny a obsáhlou kolekci odborné literatury různé provenience.

Publikace je rozdělena do tří částí. První přibližuje problematiku adaptace ruských badatelů v českém kulturním prostředí, překonávání jazykové bariéry i vzájemného stereotypního vidění. Druhá část seznamuje čtenáře s působením historiků v ruských emigrantských organizacích, jako byly mj. Ruský zahraniční historický archiv, Ruská lidová univerzita, Ruská právnická fakulta, Ústav akademika N. P. Kondakova či Ruská historická společnost. Třetí kapitola ukazuje proměny historické paměti, připomínání historických výročí či hledání ideální minulosti.

Praha představovala ve dvacátých letech 20. století jedno z mnoha velkých ruských emigrantských center, a to vedle Paříže, Berlína, Bělehradu, Sofie, Rigy, Charbinu a New Yorku. Podle autora se díky hmotné podpoře československé vlády stala intelektuálním hlavním městem exilového Ruska. V Praze vycházela řada ruských novin, časopisů a knih. Československá vláda a prezident Masaryk podporovali ruské středoškoláky a vysokoškoláky jako intelektuální elitu budoucího demokratického Ruska. Sympatie vůči ruským emigrantům nebyly ovšem všeobecné; představovali konkurenci na trhu práce a podpora měla být podle mnohých Čechů směřována raději k českým a slovenským krajanům v zahraničí.

Ruská Praha byla zničena po příchodu Rudé armády v roce 1945. Mnozí emigranti byli obviněni ze spolupráce s nacisty a zatčeni pracovníky sovětské bezpečnostní organizace SMERŠ. Byli odvezeni do SSSR a umístěni v táborech Gulagu. Jen několik ruských historiků mj. Antonij Vasil'jevič Florovskij, zůstalo v Praze a někteří dokonce přijali sovětské státní občanství.

Lze konstatovat, že cíl, který si autor předsevzal, a to studium života a díla ruských historiků žijících ve dvacátých a třicátých letech 20. století v Praze, byl úspěšně naplněn.

Jaroslav Vaculík

CAT-MACKIEWICZ, Stanisław: *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939*. Kraków: Universitas, 2012. 545 s.

Dle londýnského vydání z roku 1992 připravilo krakovské nakladatelství Společnosti autorů a vydavatelů vědeckých prací Universitas s podporou Ministerstva kultury a národního dědictví další z publikací Stanisława Mackiewicze, který používal pseudonym Cat. Jejím vydání předcházela v témže nakladatelství neméně zajímavá autorova monografie *Polityka Józefa Becka*. Kniha je obohacena o doslov Czesława Brzozy.

Mackiewicz (1896–1966) ovšem nebyl historik, ale publicista (1922–1939 vedoucí redaktor vilenského deníku *Slowo*), politik (1928–1935 poslanec za BBWR) a vzděláním právník. Po 17. září 1939 odešel do emigrace, kde byl protivníkem generála Władysława Sikorského, redaktorem časopisu *Lwów i Wilno* (1946–1950) a dokonce předsedou emigrační vlády (1954–1955). V roce 1956 se však vrátil do vlasti.

Anotovaná publikace byla psána za války v londýnském exilu (poprvé vyšla 1941), kdy autor neměl přístup k potřebnému pramennému materiálu. Jeho vlastní knihovna zůstala ve Vilně a londýnské knihovny byly nedostupné vzhledem k bombardování. Autor se opírá především o vlastní paměť z doby svého působení v meziválečné žurnalistice a politice. Jde tedy spíše o esej, který je rozdělen do čtyř částí. První z nich, „Noc a rozbřesk“, přibližuje cesty, které vedly k obnovení nezávislosti, přičemž vyzvedává obě koncepce zastávané polskou politikou za první světové války: protiněmeckou, reprezentovanou Romanem Dmowskim, i protiruskou, zastávanou Józefem Piłsudskim. Ve druhé části, nazvané „Ráno“, popisuje teritoriální konstituování druhé republiky a formování jejích státních institucí. Třetí část je označena „Den“ a zahrnuje období rozhodujícího vlivu Józefa Piłsudského od květnového převratu do jeho smrti. Poslední čtvrtá část, „Večer“, je věnována popisu událostí v Polsku do zářijové kampaně v roce

1939. Za porážku a ztrátu nezávislosti byli, dle autora knihy, odpovědni vedoucí funkcionáři státu Józef Beck, Edward Rydz-Śmigły, Felicjan Sławoj-Skądkowski a Ignacy Mościcki. Dochází k závěru, že po roce 1935 u vládního kormidla byli „lidé nezralí k vládnutí“.

Českého čtenáře budou zajímat Mackiewiczovy názory na Československo. Autor přiznává, že z polských menšin měla ta v Československu nejvíce práv, ale tvrdí, že i zde trpěli šikanou a pokusy o odnárodnění. Kritizuje Becka, že koordinoval svou kritiku postavení Poláků na Těšínsku s protičeskou politikou kancléře Hitlera a klade si otázku: Proč to dělal? Dále tvrdí, že Češi neprováděli vůči Polsku přátelskou politiku: izolovali Polsko od Malé dohody, chtěli být článkem řetězu spojujícího francouzskou politiku se Sověty, podporovali a financovali separatistická hnutí v Polsku a viděli se jako hlava velkého ruského trupu. Nic z toho však, dle autora, neopravňovalo Becka k rozbití Československa ve spolupráci s Němci. Uvádí, že Československo bylo předpolím, pevností Francie ve střední Evropě, jejíž zničení by muselo vycházet z přesvědčení, že Polsko už nikdy nebude Francii potřebovat. Jediné dvě země, které byly dobře vyzbrojeny, byly Německo a Československo. Získání kousku území na Těšínsku nekompenzovalo Polsku zesílení pozice Německa, které se zmocnilo českého arzenálu. Za své velké služby Němcům měl Beck požadovat záruky, že od Polska nebudou nic chtít. Ale již 24. října 1938 Joachim von Ribbentrop žádal od polského vyslance Józefa Lipského Gdaňsk a dálnici přes polský koridor.

V závěru knihy Mackiewicz sugeruje, že Poláci vnesli do války jiné hodnoty než Češi či Francouzi: „*Neměli jsme Háchu, nevydali jsme zbraně a zbrojovky, zato pronásledování jsme Němci více než Češi.*“ Autorovy názory, vycházející především z autopsie, jsou mnohdy pregnantnější než v případě některých profesionálních historiků, kteří se opírají jen o spisy MSZ.

Jaroslav Vaculík

KUCÍK, Štefan: *Podiel amerických Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku (1918–1938)*. Martin: Matica slovenská, 2011. 136 s.

Čeští a slovenští krajané, krajanská hnutí a krajanské organizace měly na podobu československých dějin často zásadní vliv. V období konsolidace Československé republiky v letech 1918 až 1938 jejich význam sice poklesl, ve slovenském veřejném a politickém životě si však krajané i poté udržovali signifikantní roli. V neposlední řadě i z důvodu pokračujícího přistěhovalectví ze Slovenska. Nová studie Štefana Kucíka, který se dosud zaměřoval na slovenské vystěhovalectví do Severní Ameriky, je detailním přehledem vztahu slovenských krajanů ve Spojených státech a v Kanadě k politickému postavení Slovenska a jejich vlivu na slovenské autonomistické hnutí v období první republiky.

Vlastní výklad otevírá autor Pittsburskou dohodou, její genezí, okolnostmi jejího podpisu a pozdější recepcí. Pittsburská dohoda je posléze v celé publikaci chápána jako středobod celého slovenského autonomismu. Význam dohody podtrhuje i obrazová příloha v závěru publikace, která dokládá její manifestační a symbolickou hodnotu ve slovenském politickém životě; kromě toho zachycuje podoby politických činitelů a některé další významné okamžiky autonomistického hnutí.

Po vzniku samostatného Československa začaly vztahy mezi slovenskými krajany a Slováky nabývat na intenzitě. Slovensko navštívila delegace amerických krajanů, delegace Slovenské lidové strany vzápětí navštívila Spojené státy. Američtí krajané však zůstávali v otázce autonomie Slovenska rozdělení na dva tábory; dělící linie probíhala uvnitř jednotlivých slovenských organizací. Nejvýznamnější z nich, Slovenská liga v Americe, se zcela přiklonila k požadavku auto-

nomie až během první poloviny dvacátých let, až poté, co byli z ligy vyloučeni tzv. „centralisté“. Specifická pozornost je v publikaci věnována cestě Andreje Hlinky do Spojených států v roce 1926, během které na řadě přednášek agitoval za slovenskou autonomii. Požadavek slovenské autonomie, kterou liga zastávala, se nezměnil ani po vypuknutí Tukovy aféry, ani během krize třicátých let. Za vyvrcholení snah po získání autonomie je možno považovat pohnutý rok 1938. Delegace Slovenské ligy tehdy podnikla cestu do Československa, během níž navštívila Polsko, kde se jí dostalo obzvláště vřelého přijetí. Polsko-slovenské vztahy nebyly v této době ještě zčeřeny polskými územními pretenzemi. Mnichovskými událostmi tak fakticky končí vlastní výklad. Další dimenzí, kterou autor v textu sledoval, jsou vztahy mezi krajanskými organizacemi; kromě uvedené Slovenské ligy je pozornost věnována především Sdružení slovenských katolíků. Poslední kapitola je pak přehledem vztahů slovenských krajanů v Kanadě k autonomistickým požadavkům v letech 1918 až 1938. Kanadské krajanské hnutí bylo až do poloviny dvacátých let organizačně spjato s americkými organizacemi, především se Slovenskou ligou. Pozdější nejvýznamnější kanadská organizace, Kanadská slovenská liga, která se ustavila v prosinci 1932, zastávala po celý zbytek sledovaného období zásadně autonomistické hledisko.

Po formální stránce je nutno upozornit na absenci závěru. Nicméně, jak píše autor, aktivity Slovenské ligy přispěly k radikalizaci autonomistického hnutí na Slovensku. To však šlo zcela odlišnou cestou. Hlavní požadavek krajanských autonomistů, včlenění Pittsburské dohody do ústavního pořádku Československa a faktické vytvoření federace, nebyl naplněn. K vlastnímu výkladu publikace jsou pak připojeny dvě přílohy, text Clevelandské dohody z roku 1915 a text Pittsburské dohody z roku 1918.

Při zpracování tématu využil autor řadu archivních pramenů slovenské a československé provenience. Zvláštní pozornost si zaslouží dvě zahraniční instituce: Slovak Institute and Reference Library v Clevelandu a Slovak Archives na Otavské univerzitě, ve kterém se nachází pozůstalosti osob angažujících se v krajanském hnutí. Většina faktografického kvanta je ale založena na excerpci dobových publikací a dobového tisku. Z novin jmenujme především *Jednotu*, *Nové Slovensko* a *Obranu*, všechny spjaté se Slovenskou ligou, nebo *Slováka v Kanadě* a *Slovenskou obranu*, listy Kanadské slovenské ligy.

Předložené komplexní zpracování vlivu amerických a kanadských krajanů slovenského původu na slovenskou autonomistickou politiku umožňuje její badatelské využití při studiu slovenských dějin v období první republiky a současně vytváří základ pro výzkum zasazený do časově, geograficky i tematicky širšího rámce.

Aleš Binar

JUNEK, Václav: *Druhá republika. Nultá hodina*. Brno: Computer Press, 2011. 223 s.

Jakákoliv zmínka o tzv. druhé republice (o těchto několika měsících, týdnech a dnech v době od 1. října 1938 do 14. března 1939) vyvolává dodnes emoce a ožívuje trauma, s nímž je složité se vypořádat. Končila krátká éra novodobého českého (československého) státu s jeho demokratickým systémem. Rozhodnutím „o nás bez nás“ jsme se rázem ocitli jako bezprizorní na křižovatce dějin. Deníková forma, kterou Junek zvolil pro přiblížení událostí konce první a počátku druhé republiky, tedy od 30. září do 10. října 1938, se může zpočátku zdát čtenáři poněkud neobvyklá a málo lákavá. Pomáhá mu však k získání přehledu o událostech, které od potupné „autogramiády“ v Mnichově vedly k nultému momentu, jenž těžce poznamenal novodobou českou historií jako málokterý jiný.

Autor prostřednictvím této formy nabízí čtenáři v přísně dokumentárním a zejména nestranném textu, vycházejícím z ověřených a hodnověrných dokumentů a podkladů, hned několik reálných řešení, z nichž si (už z dnešního historického nadhledu) může vybrat sám. Přitom se Junek věnuje jen momentům, které považuje za základní pro případné nalezení klíčové „hvězdné hodiny“ českého národa v těchto měsících. Proto se snaží popisovat (na mnoha místech však poněkud roztržštěně) především dílčí osudy, zdánlivě drobné epizody, konkrétní dny, anebo třeba jen hodiny, které znamenaly buď vyvrcholení základního tématu knihy, nebo jeho podstatný zlom či k němu vedly.

Pomocí zvolené textace si přibližujeme dramatické události i jejich aktéry den po dni, takřka hodinu po hodině. Nahlédneme do zákulisí diplomatických salonů, seznámíme se s hustou atmosférou prožitků nejen předních českých i zahraničních politiků, ale i prostých příslušníků československých armádních jednotek. Při hledání „nulté hodiny druhé republiky“, tedy bodu, v němž veškeré následující české (případně i slovenské) národní neštěstí doopravdy nastalo, musíme dobu po září 1938 přijmout jako mocný a neslábnoucí proud národních katastrof všeho druhu a všech rozsahů, jež na sebe logicky a příčinně navazovaly.

Ústřední text doplňuje několik funkčních příloh: galerie osobností spojených s popisovanými událostmi (jejich výběr si zasloužil pečlivější přístup), textová a obrazová příloha (avšak bez funkčního seznamu). To však nejsou jediné kritické připomínky. V samotném textu najdeme několik drobných omylů. Například poprava Karla Hermanna Franka se uvádí k roku 1945 (místo k 22. květnu 1946). Přesto si však Junkova kniha zaslouží pečlivou četbu, která nám nabídne odpovědi na stěžejní otázky: Jak a proč se to stalo?

František Čapka

MICHLOVÁ, Marie: *Protentokrát aneb česká každodennost 1939–1945*. Brno: Nakladatelství ČAS, 2012. 119 s.

Autorka historického románu *Smrt múz* (2012), v němž se vydala po skutečných i fiktivních stopách literárního života v první polovině 19. století v Anglii, připravila publikaci sice útlou, ale přinášející zajímavé informace o životě v letech protektorátu. Hned na úvod se sluší poznamenat, že jde o začínající autorku, posluchačku magisterského studia historie na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze.

Období Protektorátu Čechy a Morava patří bezesporu mezi nejtěžší etapy moderní české historie, které se může prezentovat širokou škálou literatury. Představená práce je však z „jiného soudku“. Přes všechny stinné i tragické stránky zhruba šesti let žili obyvatelé protektorátu své soukromé životy, zakládali rodiny, přiváděli na svět děti, milovali se a užívali si v mezích možností volných chviliek. Stranou pozornosti nezůstaly ani pracovní poměry a pracovní nasazení. Dočteme se zde mnohé zajímavosti o kulturním a sportovním dění, o možnostech městského i venkovského života, o situaci v médiích, ve školství, ve výchově dětí a mládeže či v dopravě. Zajímavě na čtenáře jistě působí přiblížení situace v tehdejší módě a ve stravování, nahlédnutí do postavení církví, zdravotní péče a ještě do dalších drobných otázek každodenního života občana, který se snažil prostě přežít tuto těžkou dobu. Ukázalo se, že kultura se mohla stát jednou z mála možností jak vyjádřit lásku ke „starým časům“. Samostatná kapitola je věnována tragické situaci židovského a romského etnika. Jen okrajově se autorka věnovala problematice tzv. konečného řešení české otázky, organizaci odboje a dalším projevům odporu, včetně složitosti vztahu mezi projevy zrady a kolaborace.

Některé kapitoly a podkapitoly jsou uváděny dobovými anekdotami. V těchto těžkých dobách to byl právě humor, často označovaný jako typický jev české povahy, který zlehčoval kaž-

do denní problémy a pomáhal nazírat na totální válku a okolní zvěrstva z jistého nadhledu. K zajímavým informacím můžeme jistě počítat zmínku o situaci ve výuce dějepisu na tehdejších školách. V letech 1941/1942 bylo vyučování školního dějepisu a literatury zcela zastaveno, poté se mohlo učit jen o dějinách Říše a české dějiny byly prezentovány jako součást říšských dějin. Absentující obrazy z českých dějin nahrazovali někteří učitelé čtením Jiráskových *Starých pověstí českých* nebo pohádkami Boženy Němcové či pořádáním školních výletů do míst spojených s českými dějinami.

K dotvoření koloritu každodennosti dané doby přispělo na 80 funkčních reprodukcí. V úvodu zmíněná charakteristika „útlá publikace“ se po podrobném seznámení s její textací plně potvrdila. Většina uvedených okruhů zůstala jen v poloze úvodních vstupů do dané problematiky. Chybí jim hlubší propracovanost, detailnější prezentace a vzájemná propojenost. Proto by se také možná slušelo uvést v tiráži podtitulek typu „úvodní zamyšlení“. Přesto je třeba pokus mladické autorky (narozena 1989) uvítat a lze si jen přát, aby avizované další dílko z její „dílny“ – vážící se ke každodennosti v letech první světové války – překonalo jistě „dětské nemoci“ této představené knižní novinky, kterou jistě uvítají naši bakaláři a magistři, kteří zpracovávají své podobně zaměřené závěrečné práce.

František Čapka

JENŠÍK, Miloslav: *Heydrich kontra Anthropoid. Známe celou pravdu?* Praha: Epoch, 2011. 124 s.

Ani po více než sedmdesáti letech, které nás dělí od událostí, jejichž osou byl atentát na někdejšího zástupce hitlerovského místodržícího v tehdejším Protektorátu Čechy a Morava, esesáckého vraha Reinharda Heydricha, ani přes více než dvacítku prací, jež se zevrubně zabývaly touto vrcholnou odbojovou akcí, trvající ve své finální části zhruba 15 vteřin, nejsou bezzbytku zodpovězeny všechny otázky a rozpletena všechna klubka záhad a nejasností kolem této události. Od prvního zpracování z pera Jaroslava Andrejse (*Za Heydrichem stín*. Praha 1947) se stala heydrichiáda velkým tématem moderních českých dějin. Kontroverze „na věky“, tvrdý oříšek pro historiky, klasické drama české politiky. Polemikám, úvahám a rozhořčeným sporům nebude asi nikdy konec.

Jenšík coby zkušený a uznávaný autor literatury faktu s historickým zaměřením (*Stalingrad – každý dům, každé okno, každý kámen* nebo *Skoncuje s nimi. Varšava bude zničena. Tragický průběh povstání 1944*) se v úvodním slově vyznává z bezvýhradné úcty k lidem, kteří se nikdy nesmířili s Mnichovem ani s následnou okupací zbytku zmražené české země a z vlastního rozhodnutí zahájili zpočátku zdánlivě naprosto beznadějný boj za znovunabytí ztracené svobody.

V souvislosti s atentátem však autor nezastírá chyby a drobné omyly, kterých se ti nejstatečnější dopustili, poukazuje na slabosti a pochybnosti, jimž se neubránili. Pro něj vedle převažující statečnosti zůstávají lidmi „z masa a kostí“. Všestranně jsou konfrontováni s dobovými skutečnostmi. Klade si otázky typu: Odpovídaly výběr budoucích parašutistů a příprava pro nasazení v obsazené vlasti příštím náročným úkolům a reálné situaci, do níž se dostali po vysazení? Nebylo možné se vyvarovat některým osobním selháním? Dodržovali vždy parašutisté i lidé, kteří je ukrývali, nutné a potřebné zásady konspirace? Takových otázek lze klást bezpočet. Nakonec však dospějeme k otázce k zásadní a konečné: Obstojí operace Anthropoid před soudem historie tváří v tvář všem těm stovkám obětí stanného práva? Sám autor odpovídá zcela jednoznačně a pragmaticky: Ať bylo, jak bylo, atentát byl vykonán! Nebyla to vražda, jak se lze tu a tam dočíst i v češtině (!), a jeho vykonavatelé nebyli agenti (i to stále ještě občas zazní),

nýbrž vojáci, kteří se ctí splnili rozkaz! I kdyby o této akci vyšly ještě další desítky prací, stále by to nestačilo pokrýt vděk a respekt, který by naše i příští generace měly ke Kubišovi, Gabčíkovi a jejich druhům chovat. Vždyť to byli oni, kteří ve středu Říše, ve chvíli jejich triumfů, v zemi přeplněné nepřátelským vojskem, policií a zrádci, zastavili třetího muže tohoto vražedného aparátu. Byl to dozajista největší čin „partyzánsťiny“ druhé světové války.

Knižka Miloslava Jenšika i na poměrně malém prostoru (zhruba 120 stran) stihla říci vše důležité a podstatné. Předností publikace je kladení zajímavých otázek a snaha po jejich zodpovězení. Patří k nim například i tyto: Jak by vypadal život v protektorátu, kdyby Heydrich zůstal naživu? Jak by probíhala spolupráce domácího a zahraničního odboje? Klubko otazníků se neuzavřelo.

František Čapka

BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal: *Brno nacistické*. Brno: Host – vydavatelství, 2013. 197 s.

Nový knižní průvodce po centru Moravskoslezské země nás přenese do éry nacistické okupace, kdy se Brno měnilo ve „staré říšské město“. Dvojici historiků inspirovala obdobně koncipovaná publikace s názvem *Weimar in Nationalsozialismus. Ein Stadtplan* k napsání práce, která si klade za cíl postihnout každodennost města v tragických letech druhé světové války a konfrontovat rozličné roviny jeho života. Brněnských lokalit nakonec obsáhla přes čtyřicet a vedle těch ve spojení s nacistickou érou nejznámějších (Kounicovy koleje, Špilberk, Velká židovská synagoga, řídicí úřadovna gestapa na Právnické fakultě) upozornili autoři i na desítky dalších, kolem nichž dnes chodíme, aniž bychom si uvědomovali jejich historickou paměť.

Na časové ose je přiblížena atmosféra Brna pod hákovým křížem, tedy od březnové okupace města v roce 1939 až po osvobození koncem dubna 1945. Defilují zde před námi místa spojená s nacistickými internačními tábory, úřadovny gestapa, okupačními úřady i židovskými transporty směřujícími do plynových komor vyhlazovacích táborů. Dalšími lokalitami jsou ulice a budovy spojené s propagandou, kulturou, výstavbou města, zbrojní výrobou, památkovou péčí či subkulturou, s níž bylo možné se setkat například v zábavních podnicích, kde se scházeli pronásledovaní homosexuálové. Přiblížená zastavení nevynechala ani místa spojená s významnými osobnostmi města nebo konkrétními oběťmi těchto let, jakými byli zemský prezident Jaroslav Mezník nebo jedna z mnoha obětí holocaustu Willy Bondy, případně s osobnostmi spojenými s nacistickou nadvládou, mezi něž patří Mezníkův nástupce Karl Schwabe nebo člen gestapa Otto Koslowski.

Příběhy spojené s určitými místy ve městě jsou doplněny autentickými vzpomínkami, reflexí či texty z novinového tisku a především dobovými fotografiemi. Zastavení spojená s léty okupace nemohla samozřejmě zdaleka zachytit vše, co se odehrávalo v ulicích města; stejně ani informace o sledovaných lokalitách nejsou zcela vyčerpávající. Tak například symbol nacistického teroru v Brně – Kounicovy koleje – si zasloužily detailnější rozpracování s poukazem na jejich zapojení do celkové struktury okupační totalitní moci. Podobně jen na okraji zůstal obraz českého školství a umění za okupace. Vždyť okupace znamenala též útok na české školství, které hned po příchodu nacistické armády ztratilo řadu budov. Hitlerovci mimo Kounicových kolejí obsadili obchodní akademii, obchodní školu, odbornou hostinskou školu, ženský učitelský ústav, reálku a několik gymnázií. Na všech těchto českých středních školách se sice vyučování zpočátku udržovalo, ale jen nouzově a s velkými potížemi. Oslabeno bylo i národní (základní) školství. Okupanti podporovali přirozeně německé školy, které mimo jiné dostaly k dispozici i tělocvičny a další sportovní zařízení sokolského stadionu na Kounicově ulici.

Na ploše jednoho města je nám v čtivé a přehledné podobě představeno šest let nesvobody, které je třeba si stále připomínat, a to zejména v případě mladé generace. Lze si jen přát, aby se vyplnil slib obou autorů, tedy připravit zhruba v horizontu jednoho roku k vydání pokračování „galerie“ obrazu města Brna, tentokrát s pracovním názvem *Brno budovatelské*, na nějž by navázalo *Brno normalizační*.

František Čapka

HRUŠKA, Emil: *Konrad Henlein. Život a smrt*. Praha: Nakladatelství BMSS-START, 2010. 214 s.

Prozaik a badatel Emil Hruška, známý svými pracemi jako *Přivedu vás... na onen svět!*, *Do-kázat se vzepřít*, *Muž dvou rakví* nebo *Případy z poválečného pohraničí*, se po přípravné studii *Sudetoněmecké kapitoly* představil v deseti kapitolách svými vyprávěčskými schopnostmi, které v souhrnu vytváří velmi čtivou, místy až napínavou knihu (skoro jako detektivku) o životě vůdce a sjednotitele sudetoněmeckého „lidu“ v českém pohraničí. Svůj příspěvek do literatury faktu rozvíjí střízlivě, bez snahy na každé straně překvapit čtenáře něčím novým a objevným. Na Henleinově osobnosti lze odušit osud předválečného Československa, uhodnout, co ho čekalo a nakonec i neminulo.

Poněkud neobvykle a netradičně se cítíme po otevření knihy. Místo úvodu nabídl autor tři citáty, které asi považoval za výstižné, avšak nedozvíme se z nich nic o tom, komu jsou následující řádky určené nebo jaké byly autorovy motivy k jejich sepsání. V prvních třech kapitolách jsme uvedeni do let před vstupem Henleina do politiky. A je to učiněno velmi důkladně, „od podlahy“, od příchodu jeho předků do českých zemí v 18. století. Na tomto příkladě je dokumentováno, jak se čeští Němci postupně dostávali do českých zemí, že ne všichni tvořili „národ sudetských Němců“, který by po staletí obýval „své“ historické území. Zde se také můžeme přesvědčit o „čistotě“ německé rasy. Konradova matka Hedvika Anna pocházela z české rodiny. Četba o Henleinově dětství, dospívání a jeho vojenské službě na italské frontě za první světové války nám představuje skromně působícího, nevýrazného, ba spíše bázlivého člověka, který se rozhodně neprojevoval jako budoucí vůdce.

To se rozhodně změnilo jeho vstupem do Německého turnerského svazu. Tam čekala na Henleina rychlá kariéra. Stával se zde stále čím dál známějším, rostl v osobnost a postupoval ve funkcích. Zlom v Henleinově turnerské kariéře představoval říjen 1925, kdy bývalý bankovní úředník přišel do Aše, bašty německého nacionalismu. Neuplynulo ani šest let a Henlein se zmocnil nejvyšší výkonné funkce v Německém turnerském svazu. V turnerství se tedy jednak seberealizoval a jednak se zde seznámil se členy Svazu kamarádů, vybudovaném na principu zednářské lóže, jenž měl za úkol vychovat sudetoněmeckou elitu pro budoucí „sudetoněmecké kmenové těleso“. Tito elitáři se pod vlivem spannismu rozhodli proniknout do všech nosných organizací českých Němců, zejména pak do Německého turnerského svazu, a ovládnout je k využití svých politických cílů. Tímto způsobem se měla naplnit vize ovládnutí celého tzv. sudetoněmeckého kmene. Henlein se stal jejich železím v ohni. Bez podpory Svazu kamarádů byl jeho vzestup byl nemyslitelný.

Další tři kapitoly jsou věnovány Henleinově politické kariéře ve třicátých letech. Pečlivě, až mikroskopicky je přiblížen jeho podíl na vzniku Sudetoněmecké vlastenecké fronty (SHF). Henlein jako politicky nepopsaný list (jeho členství v DNSAP ve dvacátých letech nebylo na veřejnosti příliš známé) byl určen za symbolického vůdce, zastřešujícího jak nové politické hnutí, tak pracovní štáb „kamarádů“, připravujících zásady nové sudetoněmecké ideologie a politiky. Se

vznikem SHF jako hnutí českých Němců je neodmyslitelně spjata henleinovská legenda, v níž je tento učitel tělocviku prezentován jako nový vůdce a sjednotitel sudetoněmeckého „lidu“. Zde si Hruška klade otázku, proč padla volba předáka Hitlerovy páté kolony v Československu právě na Henleina. Boří mýtus o Henleinově spasitelské úloze při založení SHF. Prokazuje, že se dostal do čela nikoli díky svým kvalitám, ale pro jejich citelný nedostatek. Jedna jeho kvalita však přece jen byla k nezaplacení – nikoho nepřechýlil, a tudíž nikomu nevadil. Bodrý tělocvikář dokázal obalamutit i takové politické matadory, jakými byli Tomáš G. Masaryk a Edvard Beneš.

Veleskokem z tělocvičny na politickou scénu se stal jak předmětem propagandy „vlastenecké fronty“, tak objektem zájmu německé i české veřejnosti, politiků i novinářů. S pomocí členů Svazu kamarádů se to tomuto průměrnému a spíše všednímu muži, který měl tendenci utíkat od zodpovědnosti, povedlo. Díky jeho podílu na vzniku SHF se jeho prostřednictvím podařilo členům Svazu kamarádů obsadit klíčové funkce, což však vedlo ke konfliktu s bývalými členy rozpuštěné DNSAP. Henlein se osvědčil jako člověk lavírující mezi „proudy“, nakonec se však přiklonil k nacismu. To se ukázalo z hlediska jeho budoucí kariéry jako velmi výhodné. Z těchto let se však dochoval poměrně málo známý Henleinův výrok, publikovaný 9. října 1933 v *Prager Montagsblatt*, kde bez hnutí brvy prohlásil: „*Pro sudetské Němce nesmí existovat židovská otázka. Každý Žid, hlásící se k německví, je u nás vítán!*“ Předvedl dokonalý herecký výkon.

Před parlamentními volbami v květnu 1935 se SHF změnila v Sudetoněmeckou stranu (SdP) a zahájila nákladnou volební kampaň, financovanou převážně z Německa. Ve stejném roce také začaly Henleinovy cesty do Velké Británie, kde přednášel o situaci německé menšiny v Československu. V dramatickém měsíci září 1938 pak Henlein utekl do Německa. V následující šesté kapitole se barvitě popisuje jeho triumfální návrat a současně také frenetické vítání Adolfa Hitlera 3. října 1938 v Aši.

Poslední kapitoly přibližují Henleinovu kariéru coby gauleitera sudetské župy a říšského místodržitele ve válečných letech 1939–1945. Po vzniku Říšské župy Sudety došlo prostřednictvím zákona z 25. března 1939 (nabyl účinnosti 15. dubna téhož roku) k nacizaci spolků sudetských Němců a zejména také k završení přestupu členů SdP do NSDAP, čímž sudetská župa zaujala (a udržela si) s ohledem na procentuální zastoupení členů NSDAP ve vztahu k počtu obyvatelstva první místo v rámci celé Říše. Tuto skutečnost je třeba připomínat, zvláště když se v posledních letech na sudetoněmeckých srazech v Německu hlásá „nevinost“ sudetských Němců v nacistické historii. Skutečnosti spojené s těmito léty autor příznačně označil názvem osmé kapitoly: „Pánem vzorové župy“. V sudetské župě byly modelovány reorganizace říšské státní správy a její propojení se stranickou strukturou. Henlein se tak dostal do vysokých funkcí, pomocí nichž fakticky ovládal miliony lidí v Sudetech.

Rivalita mezi Svazem kamarádů a ortodoxními nacisty pokračovala; záminkou k odstranění „kamarádů“ se stala jejich homosexualita. V zájmu udržení si pozic se Henlein od jemu dosud blízkých „kamarádů“ distancoval. V této souvislosti je třeba zdůraznit jeho fanatickou oddanost Hitlerovi, kterou prosazoval až do konce války. V předposlední kapitole zpochybňuje Hruška všeobecně přijímanou představu o okolnostech Henleinovy smrti a zejména představu o jeho pokusu o sebevraždu v americkém zajetí. Čtenáři jsou předloženy interpretační rozdíly, týkající se právě této události. „Třešničkou na dortu“ můžeme pak označit přiblížení poválečných osudů Henleinovy manželky a jejich pěti dětí.

V představené Hruškově knize najdeme Henleina zpracovaného komplexně. Drobné detaily z jeho života zapadají do pevné struktury, jejíž předností je konstrukce zásadních politických aspektů meziválečného i válečného středoevropského prostoru. K přiblížení Henleinovy osobnosti přispívá kvalitní fotografický materiál z oficiální úřední dokumentace i z rodinného alba. Pokud někdo tíhne k mystické lásce mluvy písmen, musí si povšimnout, že jména největších na-

cistických zločinců začínají na písmeno „H“: Hitler, Himmler, Heydrich. I my se můžeme „pochlubit“ jedním „H“ – právě Henleinem, který dobře doplňuje tuto „trojici“.

František Čapka